

Bachelorproject

Electorele volatilitieit

Het effect van politiek vertrouwen, partijidentificatie en strategisch stemmen op electorele volatilitieit.

Cursus	Bachelorproject Sociologie	
Begeleider	Zoltan Lippenyi	
Tweede beoordelaar	Susan de Goede	
Studenten	Martijn Krupers	3616967
	Marleine van de Lagemaat	3519937

Abstract

Why do some voters change their party vote less often than others? We propose that different kind of mechanisms at micro-level explains electorate volatility in the Netherlands between 1998 and 2006. These mechanisms are political trust, strategic voting and party identification. Knowledge plays a role in all of these mechanisms. We analyze these mechanisms of electorate volatility in a national Dutch sample of 3,682 respondents interviewed by the NKO in 1998, 2002 and 2006. Political trust reduces the probability of changing' one vote. Strategic voting, however, increases the probability of electorate volatility. We have found little results supporting the party identification mechanism. The results confirm that political trust and strategic voting are identified as micro-mechanisms for electorate volatility.

1. Inleiding

Ten tijde van de jaren negentig was de Nederlandse politiek een toonbeeld van rust en was de Nederlandse burger uitzonderlijk tevreden met de politiek (Dalton, 2004). Een decennium later leek de publieke opinie plots omgeslagen met grote electorale verschuivingen, de opkomst van nieuwe politieke strijdpunten en de daling van het politieke vertrouwen; waarbij het 'lange politieke jaar 2002' (Brants & van Praag, 2005 in SCP, 2011, p. 31) uitzonderlijk was. De kiezer is 'op drift' en wordt bewogen door elke nieuwe politieke ontwikkeling (Adriaansen, van de Brug & van Spanje in Brants & van Praag, 2005, p. 218). De trouwe kiezer lijkt te verdwijnen in de achterban van partijen. Zo gaf bijvoorbeeld driekwart van de kiezers een maand voor de verkiezingen van juni 2010 aan nog niet helemaal zeker te zijn van hun keuze (SCP, 2011). Het lijkt er op dat kiezers in toenemende mate wisselen van partijkeuze. Hoe kan dit fenomeen verklaard worden?

Voorgaand onderzoek naar electorale volatilititeit laat zien dat kiezers vooral trouw zijn aan zichzelf en zij hun stem op een eigen evaluatie van de prestaties van politieke partijen baseren (Coleman, 1994; Miller & Listhaug, 1990; Hakhverdian & Mayne, 2012; Rosavallon, 2009). Het wisselen van stemkeuze hangt hierdoor af van het aanbod van de programma's van politieke partijen (SCP, 2011). Een stem aan politieke partijen wordt hierbij gegeven op basis van de prestaties die zij hebben geleverd (cf. Bovens & Wille, 2008a; Miller & Listhaug, 1990). Andere onderzoeken (cf. Heath & Evans 1994) tonen aan dat electorale volatilititeit ook verklaard kan worden vanuit het strategisch rekening houden met de winkansen van andere partijen. Deze onderzoeken vinden empirisch bewijs dat grote

veranderingen leiden tot meer kennis en informatie, waardoor kiezers zich een beter beeld kunnen vormen over de winkansen van partijen. Zo werd er bijvoorbeeld tijdens de afgelopen verkiezingen (september 2012 red.) veel aandacht besteed aan strategisch stemmen. De slagzin van D'66 luidde zelf: 'Stem strategisch, stem D'66.'

Daarnaast tonen weer andere onderzoeken aan dat partijidentificatie een belangrijke determinant is geworden voor partijkeuze (cf. Miller, 1991; Holsteijn & Irwin, 2004). Kiezers lijken sneller te wisselen van partij, vanwege een minder sterke band met de partij dan voorheen (Adriaansen et al. in Brants & van Praag, 2005).

In vele onderzoeken wordt volatiliteit meestal op macroniveau gemeten, door middel van de bekende Pedersen index (Pedersen, 1979) of varianten hierop (cf. Powell & Tucker, 2009; Kuenzi & Lambright, 2001). Echter wordt hierdoor nog niet verklaard welke mechanismen op microniveau een rol spelen bij het verklaren van electorale volatiliteit. Door volatiliteit te toetsen op het microniveau worden de ten grondslag liggende mechanismen van electorale volatiliteit duidelijk, zoals politiek vertrouwen of strategisch stemmen.

Dit onderzoek zal de mechanismen; politiek vertrouwen, strategisch stemmen en partijidentificatie van electorale volatiliteit in één studie beschrijven, analyseren en verklaren. Hierdoor kan dit onderzoek een bijdrage leveren aan huidig onderzoek naar electorale volatiliteit. Een andere bijdrage wordt geleverd doordat het onderzoek zal worden uitgevoerd op mechanismen van electorale volatiliteit op microniveau, maar de implicaties van volatiliteit worden ook beschreven op macroniveau. Dit betekent dat er op zoek wordt gegaan naar micro verklaringen, zoals politiek vertrouwen of opleidingsniveau, om macro-fenomenen zoals electorale volatiliteit te verklaren. De volgende hoofdvraag staat centraal in dit onderzoek:

'In welke mate heeft politiek vertrouwen, partijidentificatie en strategisch stemmen een effect op electorale volatiliteit tussen 1998 en 2006?'

Vanuit de theorie worden een aantal deelhypotheses afgeleid en deze zullen met de data van het Nationaal Kiezers Onderzoek (NKO) empirisch getoetst worden. Alvorens in te gaan op de verschillende mechanismen van electorale volatiliteit en mogelijke verklaringen hiervoor, is het ten eerste van belang om volatiliteit helder te omschrijven en te definiëren. Specifiek gericht op stemgedrag betekent electorale volatiliteit dat men wisselt van partijkeuze (Van der Meer et al., 2012). De uitkomsten van dit onderzoek kunnen belangrijk zijn voor politici, politieke wetenschappers en voor ieder die geïnteresseerd is in het electoraat. Electorale

volatiliteit kan uiteindelijk leiden tot een verschuiving van politieke partijen in het politieke spectrum (Van der Meer et al., 2012). Dit impliceert dat alle partijen steeds opnieuw zoeken naar hun achterban. Manin (1997) spreekt ook wel van een toeschouwersdemocratie, waarbij een politieke actor de burgerlijke toeschouwer tevreden houdt door het zoeken naar en invullen van breuken, zogenaamde *cleavages*, tussen de politiek en de burger. Tevens kan electorale volatiliteit schadelijk zijn voor de effectiviteit van het bestuur.

2.1 Politiek vertrouwen

Miller & Listhaug (1990) zien vertrouwen als een opvatting. Hiermee wordt vertrouwen als een uitkomstfunctie behandeld: kiezers evalueren of politieke instituties handelen in lijn met de eigen normatieve verwachtingen. Door het plaatsen van vertrouwen in partijen geeft de kiezer een oordeel over het politieke systeem en plaatst tevens de verwachting dat partijen het juiste zullen doen in termen van eerlijkheid en efficiëntie (Miller & Listhaug, 1990). Dit komt overeen met de definitie van Hakhverdian & Mayne (2012) die politiek vertrouwen definiëren als het vertrouwen dat burgers in politieke instituties plaatsen dat ze geen kwaad aan wordt gedaan (Levi & Stoker, 2000; Newton 1999 in Hakhverdian & Mayne, 2012, p. 740).

De relatie tussen burgers en politieke partijen kan in deze lijn worden opgevat als een transactie, door een stem uit te brengen koopt de burger het beleid en wordt daarmee politiek vertegenwoordigd (Rosanvallon, 2008; Downs, 1957). Vertrouwen speelt een belangrijke rol binnen deze transactie (Coleman, 1994, p. 91). Coleman (1994) laat zien dat wanneer er een relatie aan wordt gegaan het plaatsen van vertrouwen belangrijk is, ook al is de uitkomst nog onbekend. De kiezer zal pas op de lange termijn het effect merken van zijn of haar stemkeuze. Hierdoor kan de kiezer pas in de toekomst profiteren van de keuze voor een bepaalde partij. Bij het geven een stem zal een kiezer daardoor er op moeten vertrouwen dat partijen hun verkiezingsbeloftes na zullen komen.

Als kiezers vertrouwen hebben dat politieke partijen over het algemeen op de lange termijn in hun voordeel handelen, dan gaan ze langdurig investeren in de partij die het best hun belangen vertegenwoordigt door middel van een stem. Als dit vertrouwen ontbreekt in politieke partijen gaan kiezers er niet meer van uit dat partijen op de lange termijn hun belangen vertegenwoordigen, en zo gaan ze ook niet op de lange duur investeren in een partij.

H1: Naarmate het politiek vertrouwen hoger is, des te minder snel een kiezer electoraal volatiel zal zijn.

2.2 Strategisch stemmen

Riker & Ordeshook (1968) ontwikkelden een model waarbij werd aangenomen dat een kiezer rationeel zijn partijkeuze uitrekent door middel van kosten en opbrengsten (Alvarez & Nagles, 1997). Dit model werd uitgebreid door McKelvey & Ordeshook (1972) en toegepast op meerpartijstelsels. Uit hun model bleek dat een kiezer, in een meerpartijstelsel, willig is om op haar of zijn tweede favoriete partij te stemmen wanneer de eerste favoriete partij niet meer kan winnen. Een voorwaarde is wel dat deze tweede favoriete partij in een strijd om de winst is verwickeld met een andere partij. Dit leidt tot een sterke voorkeur van kiezers dat bepaalde partijen in een coalitie komen (Van der Meer et al., 2012).

Vanuit het model van McKelvey & Ordeshook (1972) kan strategisch stemmen omschreven worden als een bewuste stem op een politieke partij X, in plaats van op de geprefereerde partij Y van de kiezer om de winkansen van een partij Z te verminderen (Alvarez & Nagler, 1997; Heath & Evans, 1994; van der Meer et al., 2008). Dit model meet dan direct de objectieve verschillen tussen stemmen en voorkeuren en bepaalt een basis voor het meten van strategisch stemmen (Alvarez & Nagler, 1997).

Vanwege het meervoudig partijstelsel in Nederland moeten de partijen coalities vormen die minimaal 51% van de 150 zetels bezit. Een kiezer weet dus dat er een regeringscoalitie gevormd moet worden, en tegelijk heeft hij of zij voorkeuren en afkeuren voor bepaalde partijen. Kiezers wisselen dus niet alleen omdat er veel partijen beschikbaar zijn om op te stemmen. Hij of zij wisselt vanwege een bewuste keuze. Dit leidt tot een verschil in mate van voorkeuren onder de kiezers.

Echter, vanwege het meervoudig kiesstelsel heerst er een zekere mate van onzekerheid. Kiezers weten niet gelijk welke partij de grootste winkansen heeft en welke partijen de grootste kans hebben om een coalitie te vormen. Kiezers hebben om die reden zoveel mogelijk informatie nodig over de vormingskansen van bepaalde coalities. Informatie wordt verkregen door bijvoorbeeld te kijken naar opiniepeilingen (Niemi, Written & Franklin, 1991; Alvarez, 2009). Een kiezer evalueert de (win)kansen van zijn of haar partij, waaruit de kiezer bereidt kan zijn om op een andere partij (X) te stemmen dan de eigen geprefereerde partij (Y) (Blais, Young & Turcotte, 2005). Des te langer men wacht met het maken van een keuze voor een bepaalde partij, des te meer beschikbare informatie volgt over een mogelijke coalitievorming (Holsteyn & Irwin, 2004). Hieruit ontstaat de verwachting dat de strategische kiezer tot op het laatste moment nog kan wisselen van partijkeuze en/of coalitievorming belangrijk vindt. Dit leidt tot de volgende hypothesen:

H2a: Kiezers die aangeven coalitievorming en moment van partijkeuze belangrijk te vinden, zijn eerder electoraal volatiel dan kiezers die dat niet aangeven.

H2b: Kiezers die wachten met het maken van een partijkeuze zullen eerder electoraal volatiel zijn dan kiezers die een snelle partijkeuze maken.

Hierbij wordt aangenomen dat partijen relatief stabiel blijven en dat hun beleid en verkiezingsprogramma's niet radicaal veranderen. Zo hebben Adams, Clark, Ezrow & Glasgow (2004) aangetoond dat ideologieën van partijen niet veranderen als reactie op eerdere verkiezingsuitslagen.

2.3 Partijidentificatie

De meest voorkomende definitie binnen de politieke literatuur definieert partijidentificatie als: *De mate van persoonlijke binding met een politieke partij op basis van verbondenheid met de sociale groepen die geassocieerd worden met deze partijen* (cf. Green, Palmquist, & Schickler 2002 in Goren, 2005, p. 1). Ten tijde van de verzuiling in Nederland was de samenleving duidelijk gefragmenteerd in verschillende groepen, ofwel zuilen (Kolk, 2000). Iedere zuil had zijn eigen ideologie, levensbeschouwing, confessie en politieke partijen waardoor alle aspecten van het leven omvat werden. De kiezer identificeerde zich sterk met de eigen zuil en stemde vervolgens op de partij die deze zuil vertegenwoordigde (Holsteijn & Irwin, 2004).

Gedurende de jaren zestig traden er veranderingen op in de verzuilde samenleving (Inglehart, 1977). De Nederlandse kiezer koos niet langer alleen op basis van partijidentificatie en daardoor groeide een zekere mate van onzekerheid in het electoraat (Andeweg, 1982 in Holsteijn & Irwin, 2004).

Tegelijk bleef religie een belangrijke rol spelen binnen partijidentificatie, want de internalisering van partijwaarden en normen wordt door religie versterkt (Holsteijn & Irwin, 2004; Kolk, 2000; Van der Meer et al., 2012), Zoals Kotler-Berkowitz (2001) had beargumenteerd blijven politieke partijen na de ontzuiling een belangrijke rol spelen in het vertegenwoordigen van verschillende religieuze groepen of tradities. Dit kwam doordat de religieuze ideeën, waarden en of normen grotendeels overeenkomen met de ideologieën en ideeën van christelijke partijen (Kotler-Berkowitz, 2001; Kolk, 2000). Dit zie je terug bij de confessionele partijen, later het CDA, die een groot en stabiel blok binnen het electoraat vormen (Thomassen et al., 2000).

Religieuze kiezers identificeren zich makkelijker met christelijke partijen en hieruit wordt verwacht dat, dankzij de sterke internalisering van waarden en normen, een kiezer die aangeeft religieus te zijn stabiel blijft in partijkeuze.

H3a: Kiezers die aangeven religieus te zijn zullen minder snel electoraal volatiel zijn.

De maatschappelijke positie, zoals sociale klasse, en de stabiele partij verhoudingen zorgden er voor dat kiezers zich bleven identificeerden met politieke partijen (Thomassen et al., 2000, p. 29). Dankzij de ontzuiling tijdens de jaren zestig zijn de maatschappelijke scheidslijnen verminderd of zelfs verdwenen en een nieuwe generatie kiezers is geboren. Echter, kunnen de verzuilde politieke tegenstellingen, en de daarbij behorende waardeoriëntaties, blijven voortbestaan bij de generatie van kiezers die zijn opgegroeid tijdens de verzuiling (Bartolini & Mair 1990; Rose & McAllister 1986 in Thomassen et al., 2000). Er kan dus een verschil in opvattingen en ideeën bestaan tussen generaties: Doordat de oudere generaties zijn opgegroeid tijdens de verzuiling hangt hun politieke voorkeur daardoor nog sterk samen met de maatschappelijke zuil waartoe men behoorde. De waardeoriëntaties van deze generatie zijn nog aanwezig (Holsteyn & Irwin, 2004).

Vanuit dit mechanisme zullen oudere generaties zich eerder identificeren met partijen dan de jongere generaties. Hieruit volgt de hypothese:

H3b: Een kiezer van de jongere generaties zullen eerder electoraal volatiel zijn dan een kiezer van de oudere generaties.

Voor jongeren, die opgegroeid zijn in of na de jaren zestig, zijn materiële waarden meer een vanzelfsprekendheid, waardoor er ruimte wordt gecreëerd voor post-materiële waarden (Inglehart, 1977). Deze waarden, zoals het belang van zelfontplooiing en een schoon milieu, worden steeds belangrijker. Voor de hogere klasse zijn materiële waarden meer een vanzelfsprekendheid dan voor de lagere klassen, doordat zij zowel een groter economisch als een hoger sociaal kapitaal hebben opgebouwd dan de lager opgeleiden (Burkart, 1994; Laermans, 1992 in Waeye & Billiet, 1998). Kiezers die het relatief goed hebben en die weinig problemen verwachten in het voorzien van basis behoeften, zullen op den duur minder op de materiële waarden gericht zijn en worden vervangen voor postmaterialistische waarden (Waeye & Billiet, 1998). Als gevolg zullen kiezers die zich identificeren met de hogere sociale klasse altijd opnieuw opzoek gaan naar de partij die het beste bij hen past en hun

belangen dient. Een kiezer zal op zoek gaan naar een politieke partij waarmee het beste zijn belangen wordt gediend. Voor de hogere sociale klasse is er dus meer ruimte om te kunnen kiezen. Daarom wordt er verwacht dat een kiezer die zich identificeert met de hoge sociale klasse eerder electoraal volatiel is dan een kiezer die zich identificeert met de lage sociale klasse.

H3c: Kiezers die zich verbonden voelen met de hoge sociale klasse zullen eerder electoraal volatiel zijn dan kiezers die zich verbonden voelen met de lage sociale klasse.

3. Data en methoden

De gestelde hypotheses, zoals beschreven in de paragraaf hierboven, zullen getoetst worden aan de hand van het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO). Het NKO is opgericht in 1970 en het is een survey-onderzoek, dat steekproefsgewijs wordt afgenomen onder de Nederlandse bevolking, rondom de verkiezingen voor de Tweede Kamer. Het survey-onderzoek bestaat uit twee golven: Respondenten worden zowel voor als na de verkiezingen benaderd. Sommige van hen telefonisch, anderen zijn persoonlijk geïnterviewd en een deel hebben de vragenlijst opgestuurd gekregen en ingevuld. De data die in dit onderzoek zal worden gebruikt zijn de data uit 1998 ($n = 2101$), 2002 ($n = 1907$) en 2006 ($n = 2623$). Daarmee bestaat de dataset uit een totaal van $n = 6631$ respondenten. De data van de verkiezingen in 2003 wordt niet meegenomen voor twee redenen: Ten eerste, is de data scheef want voor veel variabelen zijn geen resultaten verzameld. Ten tweede, bleek bij verkenning van de data dat ongeveer de helft van de respondenten in 2003 een HBO- of WO-diploma heeft. Ook de vrouwen zijn oververtegenwoordigd in de data van 2003 (54%). Deze kunnen verklaard worden doordat de nieuwe verkiezingen in oktober 2002 werden opgeroepen voor januari 2003: Door gebrek aan tijd (drie maanden, met daarin ook de kerstvakantie), kosten en andere praktische zaken was het onmogelijk voor het NKO om een volledig onderzoek te doen voor de verkiezingen in 2003 (Irwin, Van Holsteyn & Den Ridder, 2003).

Selecties

Het kan zo zijn dat een respondent een vraag niet beantwoord, een vraag niet op een respondent van toepassing is of als een antwoord ongeldig is. Deze zogenaamde *missing values* zullen dan niet-geselecteerd worden in de analyse. Dat betekent dat elke respondent die op één of meerdere (on)afhankelijke variabelen een missing heeft in 1998, 2002 of 2006

niet zal worden meegenomen in de analyse.

Een belangrijke aanname in dit onderzoek is de stabiliteit van het partijstelsel. Er wordt aangenomen dat het partijstelsel relatief stabiel blijft en op die manier wordt bijvoorbeeld een splitsing van partijen in nieuwe partijen, opkomst van nieuwe partijen tijdens de verkiezingen en/of de neergang van oude partijen tijdens de verkiezingen achterwege gelaten. De belangrijkste verandering in deze periode is de opkomst en neergang van de LPF.

Respondenten, die op de LPF in 2002 hebben gestemd, zullen niet meegenomen worden in de analyse. De partijen die meegenomen worden in de analyse zijn de PvdA, CDA, VVD, D66, GroenLinks, SGP en de SP. De PVV is niet meegenomen, omdat deze partij tijdens de verkiezingsjaren 1998 en 2002 nog niet bestond.

Wat te doen met respondenten die aangegeven hebben om niet te stemmen. Uit de totale dataset van $n= 6631$ respondenten is een totale groep $n= 1220$ niet-kiezers geïdentificeerd. Er is besloten om deze groep niet mee te nemen in het onderzoek, omdat er onderzoek wordt gedaan naar het effect van dimensies, zoals strategisch stemmen, op volatiliteit. Tevens ook vanwege de betrouwbaarheid van de resultaten is het goed om deze groep niet mee te nemen in de analyse. De onafhankelijke variabele 'volatiliteit' kan immers alleen gemeten worden, wanneer een kiezer daadwerkelijk stemt op een partij.

Al met al, zullen $n= 3717$ van de $n= 6631$ respondenten meegenomen worden in de analyse. Dit is een percentage van 56% van de totale onderzoekspopulatie.

Electoral volatiliteit

Volatiliteit wordt geoperationaliseerd door gebruikt te maken van de items die het stemgedrag van respondenten tijdens de verkiezingen van 1998, 2002 en 2006 meten:

1. De vorige verkiezingen voor de Tweede Kamer zijn in [jaar van de vorige verkiezingen] gehouden. Op welke partij heeft u TOEN gestemd? (16-punt-schaal)
2. Op welke partij heeft u gestemd bij de Kamerverkiezingen van [datum van de huidige verkiezing]? (16-punt-schaal)

Op basis van deze twee variabelen wordt de score 1 = de volatiele kiezer weergegeven en wordt de score '0 = niet-volatiele kiezer' toegekend aan de respondenten. In dit onderzoek zijn ongeveer 15% van alle respondenten geïdentificeerd als volatiele kiezers.

Politiek vertrouwen

Politiek vertrouwen wordt met twee concepten gemeten uit de literatuur: externe politieke doeltreffendheid en politiek cynisme (Bovens & Wille, 2011). Deze lijken immers zeer op de concepten die Dalton (2004) in zijn onderzoek ook heeft gebruikt. Deze concepten worden gemeten aan de hand van verschillende stellingen:

Politiek cynisme:

- Tegen beter weten in beloven politici meer dan ze kunnen waarmaken.
- Ministers en staatssecretarissen zijn vooral op hun eigenbelang uit.
- Kamerlid word je eerder door je politieke vrienden dan door je bekwaamheden.

Politieke doeltreffendheid:

- Kamerleden bekommeren zich niet om de mening van mensen zoals ik.
- De politieke partijen zijn alleen maar geïnteresseerd in mijn stem en niet in mijn mening.
- Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op de regeringspolitiek.
- Er stemmen zoveel mensen bij verkiezingen dat mijn stem er niet toe doet.
- Meestal verliezen onze vertegenwoordigers in de Tweede Kamer al snel het contact met de mensen in het land.

Politieke doeltreffendheid en politiek cynisme meten in hoeverre respondenten zich verwijderd en vervreemd voelen van de politiek (Bovens & Wille, 2011; Dalton, 2004). Des te meer de respondent het eens is met de stellingen, des te lager het politiek vertrouwen van de respondent is.

De variabelen blijken verschillende puntenscalen te hebben en daarom worden de drie items van politiek cynisme gecodeerd van 4-punt schalen (volledig eens, eens, oneens, volledig oneens) naar dichotome variabelen (0= disagree, 1=agree). Daarmee hebben alle acht items dezelfde puntenschaal. De acht variabelen worden samengevoegd in een nieuwe schaal: 'politiek vertrouwen'.

Strategisch stemmen

Mensen die strategisch stemmen hebben een sterke voorkeur dat een bepaalde partij in een coalitie komt (van der Meer et al., 2012). Daarom worden de respondenten die het antwoord 'veel' geven op item: *Maakt het voor u veel, weinig of niets uit welke partijen in de regering komen?* (3-punt-schaal: 'veel', 'weinig' of 'niks'), ingedeeld.

Echter, zegt de mate van coalitievoorkeuren niet alleen of iemand strategisch stemt of niet. Er wordt ook verwacht dat deze respondenten zoveel mogelijk informatie verzamelen voor de verkiezingen. Een strategische kiezer komt meestal pas in de laatste dagen voor de verkiezingen tot de uiteindelijke keuze (Walgrave et al., 2009). Van de n=4320 respondenten met coalitievoorkeuren, zijn er n=1002 respondenten die op de dag zelf of een paar dagen voor de verkiezingen een partijkeuze maken. Dit wordt gemeten aan de hand van item: *Wanneer heeft u besloten om te stemmen? Was dat op de DAG van de verkiezingen zelf, de laatste DAGEN voor de verkiezingen, de laatste WEKEN voor de verkiezingen, een paar MAANDEN tevoren of wist u al LANGER van tevoren hoe u zou gaan stemmen?* In tabel 1 staan de vier groepen kiezer gesorteerd, plus daarbij de grootte van de groepen vermeld.

Tabel 1: Vier groepen respondenten; strategische, coalitie, moment en niet-strategische kiezer, n= 5324.

	<i>Moment van keuze belangrijk</i>	<i>Moment van keuze niet belangrijk</i>
<i>Coalitie belangrijk</i>	Strategische kiezer (n= 1002)	Coalitie-kiezer (n= 2679)
<i>Coalitie niet belangrijk</i>	Moment-kiezer (n= 605)	Niet-strategische kiezer (n= 1038)

Partijidentificatie

Partijidentificatie wordt gemeten aan de hand van confessionele en niet-confessionele kiezers, geboortecohorten en sociale klasse.

Religie

Het volgende item wordt gebruikt om de variabele partijidentificatie voor confessie te construeren: *Tot welke kerkelijke gezindte of levenbeschouwelijke groepering rekent u zichzelf?* Deze variabele is een 7-punt-schaal, waarbij de categorieën 1 (Katholiek), 2 (Protestant), 3(Calvinisten) gebruikt worden voor de confessionele kiezers en 7 (geen religie) gebruikt zal worden voor de niet-confessionele kiezers, om zo de verschillen tussen de confessionele en de niet-confessionelen te meten. De religie Islam wordt niet meegenomen in

de analyse, omdat alleen de vier grootste religieuze groepen worden geanalyseerd. Daarnaast bestaat er nauwelijks literatuur over het effect van islamitische kiezers op volatiliteit.

Sociale klasse

Sociale klasse wordt gemeten aan de hand van het volgende item: *Er wordt wel eens gesproken over het bestaan van verschillende sociale klassen en groepen. Als u zichzelf tot een bepaalde sociale klasse zou moeten rekenen, welke zou dat dan zijn?* Sociale klasse is hierbij een subjectieve inschatting van de respondent (Thomassen et al., 2000). De antwoordcategorieën bestaan uit hoge klasse (1), hogere middenklasse (2), middenklasse (3), hogere arbeidersklasse (4) en arbeidersklasse (5). De variabele wordt omgevormd naar 1=arbeidersklasse, 2=middenklasse en 3=hoge sociale klasse.

Generaties

Generaties worden als geboortecohorten geoperationaliseerd.

Het begrip generatie kan op meerdere manieren geïnterpreteerd en gebruikt worden. Zo kan het verwijzen naar omstandigheden waarin mensen opgroeien, geboortejaren, of naar de mentaliteit van een generatie (Thomassen et al., 2000).

De vraag over het geboortjaar van de respondent wordt gecodeerd naar drie geboortecohorten:

groep 1: respondenten die geboren zijn tussen 1904 en 1967;

groep 2: respondenten die geboren zijn tussen 1968 en 1980;

groep 3: respondenten die geboren zijn na 1981.

Controlevariabelen

Naast de variabelen die worden gebruikt voor het beantwoorden van de hypotheses worden ook nog vier controle variabelen toegevoegd: Educatie, politieke interesse, geslacht en inkomen. Deze variabelen kunnen van invloed zijn op electorale volatiliteit en/of van invloed op de gestelde mechanismen.

Educatie

Het opleidingsniveau stijgt van generatie na generatie, en deze verandering heeft als gevolg dat electorale volatiliteit geassocieerd kan worden met educatie (Dassonneville, 2013, Mudde, 2004). Educatie maakt burgers mondiger en kritischer, vanwege niet alleen het beter

kunnen evalueren en afwegen van de prestaties van de regering, maar hoogopgeleiden hebben vaak ook toegang tot meer informatie (Portes, 1998).

Bovens & Wille (2011) beargumenteren dat hoogopgeleiden over meer informatie beschikken dankzij hun participatie en betrokkenheid in de samenleving. De hoogopgeleiden zijn zowel vaker politiek, als maatschappelijk en sociaal betrokken dan lager opgeleiden. Hierdoor hebben de hoogopgeleiden niet alleen betere vaardigheden om over deze instituties te oordelen, ook zijn zij beter vertegenwoordigd, doordat de hoogopgeleiden vaker politieke functies bekleden dan lager opgeleiden (Bovens & Wille, 2011, p. 32).

Hierdoor ontstaat de verwachting dat laag opgeleiden sneller volatiel gedrag vertonen dan de hoogopgeleiden doordat zij in mindere mate dan hoogopgeleiden over de nodige kennis en informatie beschikken om de politieke instituties te evalueren.

Educatie bestaat uit vier antwoordcategorieën:

- Basisonderwijs
- (Lager) beroepsonderwijs/VMBO
- Middelbaar Beroepsonderwijs/HAVO/VWO
- Hoger beroepsonderwijs, universiteit

Tevredenheid prestatie regering

Tevredenheid over de geleverde prestaties van de regering kan het wisselen van partijkeuze zodanig beïnvloeden dat het zinvol is om voor deze variabele te controleren. Burgers die bijvoorbeeld sociaaleconomisch niet sterk in hun schoenen staan, zijn eerder geneigd politiek gefrustreerd te raken (Van der Meer & Dekker 2011). Dit kan leiden tot meer ontevredenheid met de huidige situatie, waardoor burgers eerder zullen wisselen van partijkeuze. Er wordt dus verwacht dat respondenten die tevreden zijn met de prestaties van de regering minder volatiel zijn dan de respondenten die ontevreden zijn. Het item 'tevredenheid prestatie regering' zal gebruikt worden om de (on)tevredenheid over het regeringsbeleid bij de respondenten te meten. De score 0=lage tevredenheid ($n=1902$), 1=matige tevredenheid ($n=3229$) en 2=hoge tevredenheid ($n=1487$).

Geslacht

Er wordt een dummyvariabele aangemaakt voor geslacht.

Inkomen

Eerder werd al besproken dat sociaaleconomische zwakke burgers eerder politiek

gefrustreerd raken. Hieruit wordt verwacht dat respondenten met een laag inkomen veranderlijk zullen zijn in vergelijking tot de rijkere kiezers (Zelle 1995 in van der Meer et al., 2012).

Voor de variabele inkomen wordt item: *Netto inkomen van het huishouden* gebruikt. Dit item is een ordinale 12-punt-schaal. De variabele wordt hercodeert naar drie categorieën: laag, middel en hoog inkomen.

Verkiezingsjaar

Er wordt ook gecontroleerd voor het verkiezingsjaar in dit onderzoek (1998, 2002 en 2006).

Er wordt een dummyvariabele aangemaakt voor de verkiezingsjaren.

Zie tabel 2 voor een beschrijvend overzicht met alle variabelen die in dit onderzoek gebruikt zullen worden.

Tabel 2: Beschrijvende statistieken van alle (on)afhankelijke variabelen voor de analyse, 1998, 2002 & 2006.

	<i>N</i>	<i>Missi ng</i>	<i>Mean</i>	<i>St. dev.</i>	<i>Mi n.</i>	<i>Max.</i>
Electoral volatiliteit 1998	1496	605	,2553	,43620	0	1
Electoral volatiliteit 2002	1169	738	,3157	,46497	0	1
Electoral volatiliteit 2006	1822	801	,2794	,44881	0	1
Politiek vertrouwen 1998	1811	290	1,5501	,27287	0	1
Politiek vertrouwen 2002	1573	334	1,4970	,25832	0	1
Politiek vertrouwen 2006	2400	223	1,4867	,30289	0	1
Strategische kiezer 1998	234	1672	,1228	,32826	0	1
Strategische kiezer 2002	296	1334	,1816	,38563	0	1
Strategische kiezer 2006	472	1947	,1951	,39638	0	1
Coalitie-kiezer 1998	831	1075	,4360	,49602	0	1
Coalitie-kiezer 2002	817	810	,5022	,50015	0	1
Coalitie-kiezer 2006	1031	1384	,4269	,49473	0	1
Moment-kiezer 1998	176	1652	,0963	,29506	0	1
Moment-kiezer 2002	130	1637	,0736	,26115	0	1
Moment-kiezer 2006	299	2090	,1252	,33097	0	1
Niet-strategische kiezer 1998	399	1429	,2183	,41319	0	1
Niet-strategische kiezer 2002	249	1515	,1412	,34828	0	1
Niet-strategische kiezer 2006	390	1995	,1635	,36992	0	1

Religiositeit 1998	1986	115	1,4995	,50013	0	1
Religiositeit 2002	1796	111	1,5078	,50008	0	1
Religiositeit 2006	2344	279	1,6075	,48841	0	1
Sociale klasse 1998	2059	42	2,7479	,97992	0	2
Sociale klasse 2002	1853	54	3,0086	,96367	0	2
Sociale klasse 2006	2521	102	2,6886	1,04132	0	2
Geboortecohorten 1998	2101	0	31,7%	-	0	3
Geboortecohorten 2002	1907	0	28,8%	-	0	3
Geboortecohorten 2006	2623	0	39,6%	-	0	3
Opleidingsniveau 1998	2098	3	32,6%	-	0	3
Opleidingsniveau 2002	1904	3	29,6%	-	0	3
Opleidingsniveau 2006	2435	188	37,8%	-	0	3
Tevredenheid 1998	2101	0	1,0747	,67587	0	2
Tevredenheid 2002	1906	1	,9937	,67108	0	2
Tevredenheid 2006	2611	12	,7855	,74275	0	2
Geslacht (female) 1998	2101	0	,5136	,49993	0	1
Geslacht (female) 2002	1907	0	,5081	,50007	0	1
Geslacht (female) 2006	2623	0	,5116	,49996	0	1
Inkomen 1998	1876	225	30,5%	-	0	2
Inkomen 2002	1662	245	27,1%	-	0	2
Inkomen 2006	2605	18	42,4%	-	0	2

Bron: DPES 1971-2006

Resultaten

De analyse methode is tweevoudig:

A) Het analyseren van de effecten van de afhankelijke variabelen, zoals politiek vertrouwen, partijidentificatie, strategisch stemmen en alle controle variabelen zal aan de hand van een meervoudige logistische regressie analyse getoetst worden, waarbij volatiliteit de afhankelijke variabele is. Er is voor deze methode gekozen omdat de afhankelijke variabele dichotoom (binair) is.

B) Daarnaast wordt voor elk verkiezingsjaar een aparte analyse uitgevoerd, waarbij de mechanismen nog een keer getoetst worden (zie appendix A). Dit wordt gedaan voor de robuustheid van het onderzoek. De effecten van de verschillende mechanismen zullen worden weergegeven in een figuur en beschreven worden. Bij elke figuur is op Y-as de geschatte

kans op volatiliteit weergegeven door de *geschatte odds ratio* en op de x-as de verkiezingsjaren 1998, 2002 en 2006. De lijnen in de figuur zijn de getoetste mechanismen van de onafhankelijke variabelen.

Tabel 3: Logistische regressie analyse, DV: Volatiliteit, 1998-2006, n=3682

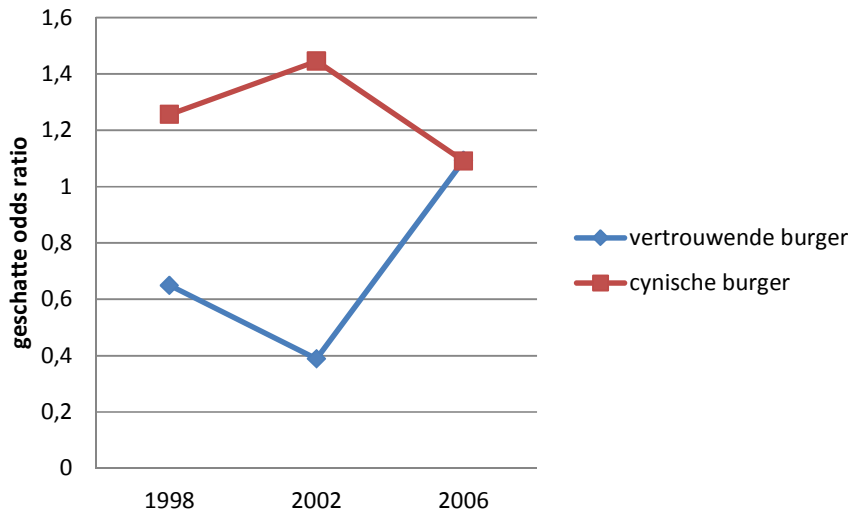
Var	B	S.E.	Sig.
Politiek vertrouwen	-,345	,149	,021
Strategische kiezer	1,181	,124	,000
Coalitie-kiezer	,131	,110	,232
Moment-kiezer	1,245	,141	,000
Niet-strategische kiezer (ref)			
Religie	,097	,078	,210
Laag sociale klasse	-,063	,128	,621
Midden sociale klasse	,054	,098	,578
Hoge sociale Klasse (ref)			
Geboortecohort 1904-1967	,748	,239	,002
Geboortecohort 1968-1980	,822	,247	,001
Geboortecohort na 1981 (ref)			
Basisonderwijs	-,411	,179	,022
(Lager) beroepsonderwijs/VMBO	-,219	,107	,040
MBO/HAVO/VWO	-,230	,101	,023
HBO/Universiteit (ref)			
tevredenheid beleidsprestatie	,193	,079	,015
Geslacht vrouw	,033	,077	,663
Man (ref)			
Laag inkomen	-,238	,123	,053
Gemiddeld inkomen	-,008	,088	,929
Hoog inkomen (ref)			
1998	-,033	,095	,731
2002	,127	,101	,207
2006 (ref)			
<i>Constant</i>	-1,979	,315	,000

Note: Model: $\chi^2 = 266,99$ $df = 18$, $p = ,000$

H1: Naarmate het politiek vertrouwen hoger is, des te minder snel een kiezer electoraal volatiel zal zijn.

Voor hypothese 1 wordt verwacht dat wanneer kiezers vertrouwen hebben in de politiek, ze minder snel volatiel zullen zijn. In tabel 3 staan de resultaten van de logistische regressie analyse. Uit de bevindingen blijkt in verwachting met hypothese 1 dat politiek vertrouwen een significant negatief effect heeft op volatiliteit (B= -,345, p=,021). Dit betekent dat een kiezer met een hoog vertrouwen minder snel volatiel gedrag vertoont, dan een kiezer met een

laag vertrouwen. Dus wanneer politiek vertrouwen toeneemt, neemt de volatiliteit bij de kiezer af en daarmee is hypothese 1 bevestigd.

Figuur 1: Ontwikkeling effect politiek vertrouwen bij de volatiele kiezer, 1998-2006

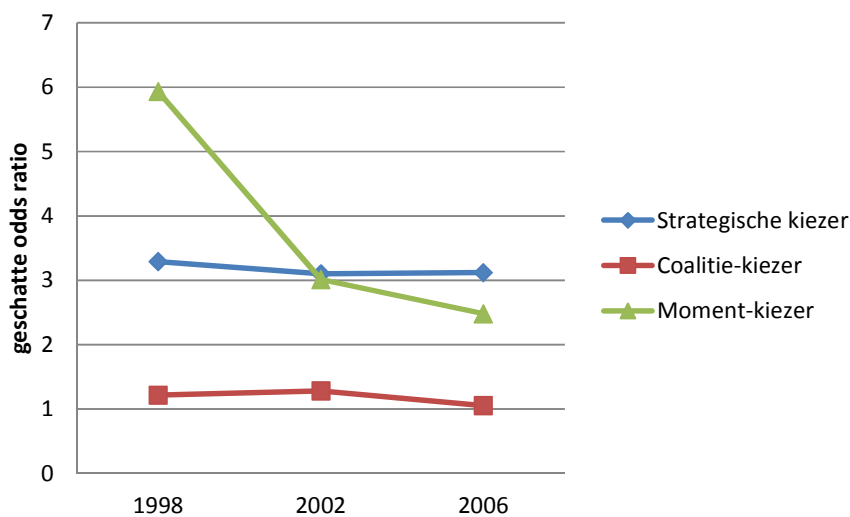
Wanneer er naar figuur 1 wordt gekeken, wordt duidelijk dat volatiliteit hoger is voor de cynische burger dan voor de vertrouwende burger. In 2002 is een duidelijke piek bij cynische burger te bespeuren. Dit komt overeen met de veranderingen in het verkiezingsjaar 2002 die zo ook in de literatuur beschreven wordt (Brants & van Praag, 2005; Aarts et al., 2006; Bovens & Wille, 2008a). Hoewel de lijn voor de cynische burgers in 2006 weer afneemt, stijgt de lijn voor de vertrouwende burger in datzelfde jaar explosief. De helling van de lijn van de vertrouwende burger tussen 2002 en 2006 is veel scherper, dan de helling van de cynische burger. De geschatte kans op volatiliteit is voor zowel de cynische als de vertrouwende burger dan ook vrijwel hetzelfde. Dit impliceert dat beide groepen in 2006 bijna even volatiel waren.

H2a: Kiezers die aangeven coalitievorming en moment van partijkeuze belangrijk te vinden, zijn eerder electoraal volatiel dan kiezers die dat niet aangeven.

De strategische kiezers verschillen in de mate van volatiel gedrag significant van de niet-strategische kiezers ($B=1,181$, $p=,000$). Te zien valt dat het effect positief is, en daarmee is een strategische kiezer volatieler dan een niet-strategische kiezer. Deze hypothese is bevestigd.

H2b: Kiezers die wachten met het maken van een partijkeuze zullen eerder electoraal volatiel zijn dan kiezers die een snelle partijkeuze maken.

De moment-kiezer heeft een significant verschil met de niet-strategische kiezer ($B=1,245$, $p=,000$), terwijl de coalitie-kiezer, die aangeeft coalitievorming, maar niet het moment van partijkeuze belangrijk te vinden ($B=,131$, $p=,232$), geen significant effect heeft op de referentiegroep. Hieruit blijkt dat het moment van partijkeuze significant uitmaakt voor volatiel gedrag van de kiezer. Daarmee is hypothese 2b bevestigd.

Figuur 2: Ontwikkeling effect strategisch stemmen bij de volatiele kiezer, 1998-2006

Duidelijk te zien valt in figuur 2, dat de geschatte kans op volatiliteit in 1998 het hoogst ligt bij de moment-kiezers, die aangeven het tijdstip van stemmen belangrijk te vinden en tegelijkertijd coalitievorming niet belangrijk vinden. Echter, daalt de lijn van deze kiezers sterk naar beneden en wordt de geschatte kans even groot als voor de strategische kiezers, die aangeven zowel coalitievorming als het tijdstip van stemmen belangrijk te vinden. Deze kiezers blijft ook de hoogste kans op volatiliteit in 2006 behouden, terwijl de eerstgenoemde groep blijft dalen in datzelfde jaar. Opvallend is dat voor beide groepen kiezers de geschatte kansen zeer hoog zijn. Het lijkt erop dat het moment van partijkeuze een belangrijke indicator kan zijn voor het wisselen van partijkeuze en daarmee lijkt dit te spreken voor de recentere theorievorming over strategisch stemmen op volatiliteit (Van der Meer, 2012).

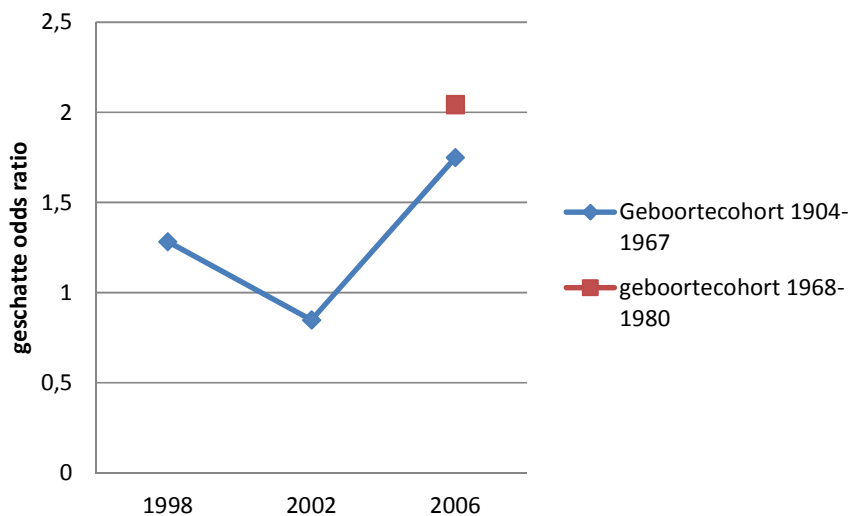
De coalitie-kiezers, die aangeven coalitievorming belangrijk te vinden en het tijdstip van stemmen niet, hadden geen significant effect in vergelijking tot de referentiegroep (Niet-strategische kiezers).

H3a: Kiezers die aangeven religieus te zijn, zullen minder snel electoraal volatiel zijn.

Hypothese 3a stelt dat kiezers die aangegeven religieus te zijn, minder snel volatiel gedrag vertonen. Er blijkt echter geen significant effect te bestaan tussen religie en volatiliteit ($B=,097$, $p=,210$). Dat betekent dat volatiliteit niet verklaard kan worden vanuit partijidentificatie en hypothese 3a kan daarom niet worden ondersteund.

H3b: Een kiezer van de jongere generaties zullen eerder electoraal volatiel zijn dan een kiezer van de oudere generaties.

De volgende hypothese(3b) is gebaseerd op het verschil tussen verschillende generaties kiezers en het effect hiervan op volatiliteit. Uit de resultaten blijkt dat respondenten die geboren zijn tussen 1968-1980 meer volatiel gedrag vertonen ($B=,822$, $p=,001$), dan de voorgaande generatie respondenten die geboren zijn tussen 1904-1967 ($B=,748$, $p=,002$). De hypothese is hiermee bevestigd.

Figuur 3: Ontwikkeling effect geboortecohorten bij de volatiele kiezer, 1998-2006

In figuur 3 is de ontwikkeling van het effect van het geboortecohort, van 1904 tot en met 1967, op de volatiele kiezer te zien. Opvallend is de piek van 2006 voor het cohort. De lijn begint rond de 1.30 en daalt vervolgens naar ongeveer 0.80 in 2002, waarnaar een sterke stijging volgt en eindigt rond 1.70 in 2006.

De geschatte kans op volatiliteit voor dit cohort is daarmee niet het hoogst. Opvallend genoeg is de hoogste geschatte odds ratio voor het geboortecohort van 1968 tot en met 1980. Dit impliceert dat de jongere generatie vaker volatiel gedrag vertoont dan de oudere generatie. Een kanttekening bij deze ontwikkelingen van de verschillende cohorten is dat het cohort 1968-1980 pas (deels) stemrecht kreeg in 2002, en dit aantal stemgerechtigden groeide gestaag in 2006. Hoewel enkele kiezers uit dat cohort al stemrecht hadden in 2002, bleek dit aantal niet genoeg te zijn voor de afzonderlijke regressie analyse voor dat jaar. Daarom begint de ontwikkeling voor het geboortecohort 1968-1980 pas vanaf 2006.

H3c: Kiezers die zich verbonden voelen met de hoge sociale klasse zullen eerder electoraal volatiel zijn dan kiezers die zich verbonden voelen met de lage sociale klasse.

Voor deze hypothese is geen significant effect gevonden. De laag sociale klasse heeft een coëfficiënt van $B = -.063$, $p = .621$ en midden sociale klasse heeft een coëfficiënt van $B = .054$, $p = .578$). Daarmee verschillen zij niet significant van de referentiegroep (Hoge sociale klasse). Hypothese 3c is niet bevestigd.

Controle variabelen

Educatie

Uit de analyse blijkt dat de respondenten met een (lager) beroepsonderwijs en/of VMBO ($B = -.219$, $p = .040$) een significant minder volatiliteit vertonen dan mensen met een HBO en/of universiteit diploma. Ditzelfde negatieve effect geldt ook voor de respondenten met een MBO, HAVO of VWO ($B = -.230$, $p = .026$). Echter, de respondenten die alleen het basisonderwijs gevolgd hebben, hebben het grootste negatieve effect en vertonen de minste mate van volatiliteit ten opzichte van de referentiecategorie ($B = -.411$, $p = .022$). Hiermee lijkt het verband lineair te zijn: Hoe hoger je bent opgeleid, des te groter de kans dat je volatiel gedrag vertoont.

Tevredenheid prestatie regering

Er blijkt een significant effect te bestaan tussen de tevredenheid over de prestaties van de regering en volatiel stemgedrag. Wanneer respondenten tevreden zijn over de beleidsprestaties zullen zij in sterkere mate volatiel zijn ($B = .193$, $p = .015$), dan de respondenten die niet tevreden zijn met de beleidsprestaties geleverd door de regering. In figuur 4 valt te zien hoe dit effect zich ontwikkeld over de drie verkiezingen.

Geslacht

Er is geen significant effect gevonden voor geslacht, en daarmee lijkt geslacht niet van invloed te zijn op electorale volatiliteit ($B=,033$, $p=,663$).

Inkomen

Ook voor inkomen is er geen significant effect gevonden en daarom lijkt inkomen ook geen significant effect op volatiliteit te hebben (laag inkomen: $B= -,238$, $p=,053$, Gem. inkomen: $B= -,008$, $p=,929$).

Verkiezingsjaar

Als laatste is het verkiezingsjaar meegenomen om te controleren voor volatiliteit. Echter, wordt voor deze controlevariabele ook geen significant effect gevonden, en dus blijkt er niet significant meer of minder mensen volatiel zijn geworden per verkiezingsjaar (1998: $B=,033$, $p=,731$ en 2002: $B=,127$, $p=,207$). Deze bevinding is vrij opvallend, want ook het jaar 2002 heeft geen significant effect op electorale volatiliteit. Dit houdt in dat verschillende gebeurtenissen, zoals de moord van Pim Fortuyn, in dat jaar geen op zich zelfstaande verklaring biedt voor het volatiele gedrag van de kiezer en daarmee moeten vele onderzoeken op zowel macro- (cf. SCP, 2011; Bovens & Wille, 2008a & 2011; Brants & van Praag, 2005) als op microniveau (cf. Dalton, 2004; Van der Meer et al., 2012) gerelativeerd worden in hun argumenten. Zij wijzen veelal naar dit jaar als verklaring voor het volatiele gedrag van de kiezer.

Conclusie en discussie

In dit onderzoek is het effect van politiek vertrouwen, strategisch stemmen en partijidentificatie op electorale volatiliteit onderzocht. Er is gebruik gemaakt van de data uit het Nationaal Kiezers Onderzoek (NKO) van de jaren 1998, 2002 en 2006.

De eerste factor die in het onderzoek centraal staat richt zich op mogelijke verschillen in politiek vertrouwen en heeft betrekking op het effect van politiek vertrouwen op electorale volatiliteit. Een kiezer moet bij het uitbrengen van een stem op microniveau erop vertrouwen dat een politieke partij zijn of haar belangen vertegenwoordigt en verkiezingsbeloftes nakomt (Rosanvallon, 2009; Downs, 1957).

Vanuit deze theorie ontstond de verwachting dat naarmate het politiek vertrouwen hoger is, mensen minder snel electoraal volatiel zijn. Uit deze studie blijkt dat politiek vertrouwen een

negatief effect heeft op electorale volatiliteit. Een wantrouwige kiezer is eerder electoraal volatiel, dan iemand met een hogere mate van politiek vertrouwen.

Eerder kwantitatief onderzoek naar de houding van burgers tegenover politieke instituties laat zien dat politiek vertrouwen een sleutelrol speelt bij partijkeuze (SCP, 2011; Bovens & Wille, 2011; Dalton, 2004). Dit ligt in lijn met deze studie. Politiek vertrouwen zorgt voor stabiliteit van electorale volatiliteit door een investering op langere termijn basis.

In deze studie werd ook gevraagd in hoeverre strategisch stemmen electorale volatiliteit in Nederland verklaard. Er is gekeken naar de voorkeur van een coalitie en het tijdstip van de keuze voor een partij en hierbij werden vier groepen kiezers (Strategische kiezer, Coalitie-kiezer, Moment-kiezer en Niet-strategische kiezer) geïdentificeerd. Uit de resultaten blijkt dat de hypothese dat strategische kiezers meer volatiel dan niet-strategische kiezers is bevestigd. Eerder onderzoek (Heath, 1994) toont aan dat electorale volatiliteit verklaard kan worden vanuit strategisch stemgedrag. In deze studie blijkt strategisch stemgedrag dan ook een verklaring voor electorale volatiliteit. Het lijkt erop dat het moment van partijkeuze een goede indicator is voor het verklaren van electorale volatiliteit. Coalitievoorkeuren blijkt een matige indicator voor volatiliteit. Echter, is deze rol aan het veranderen, want de ontwikkeling van strategisch stemmen, en daarmee ook coalitievoorkeuren, stijgt en daarmee lijkt coalitievoorkeuren een groeiende rol te krijgen in het verklaren van volatiliteit.

De volgende vraag in het onderzoek gaat over het effect van partijidentificatie op electorale volatiliteit. Er zijn drie mechanismen getoetst: religie, generaties en sociale klasse. Vanuit de theorie werd gesteld dat niet-religieuze kiezers meer volatiel gedrag vertonen dan religieuze kiezers. Deze hypothese kan echter niet worden bevestigd. Het resultaat wijst niet op een grotere stabiliteit in partijkeuze van religieuze kiezers. Dit resultaat kan wellicht verklaard worden uit het dalende belang van religie in het huidige Nederlandse partijstelsel (Pellikaan et al., 2007; Irwin & Van Holsteyn, 2008; Van der Meer et al., 2012). Het lijkt erop dat secularisering zijn weg heeft gevonden, binnen het maken van een partijkeuze. Naast secularisering nemen we ook een andere culturele verklaring in oogschouw. Zo wijzen verschillende auteurs (Thomassen, Aarts & Kolk, 2000) op een verzwakking in de binding met organisaties in de maatschappij, zoals kerken of andere lidmaatschappen. Dit staat in lijn met het proces van individualisering (Beck & Beck-Gernsheim, 2002). Hierdoor zouden religieuze kiezers niet automatisch meer stemmen op een confessionele partij (Van der Meer et al., 2012).

Ten tweede, de hypothese van sociale klasse, die stelt dat mensen die zich verbonden voelen met de hoge klasse eerder volatiel gedrag vertonen, is niet bevestigd. De hypothese over klassen moet worden verworpen. Eerder onderzoek (Nieuwbeerta, 1996) laat zien dat in Nederland weinig klassengebonden stemgedrag voorkomt en zelfs afneemt. Klasse is dus geen goede indicator voor electorale volatiliteit, wellicht doordat klassengebonden stemgedrag op zichzelf al weinig voorkomt.

Ten derde, de hypothese dat kiezers van de jongere generatie meer electoraal volatiel zijn dan de oudere generatie, is bevestigd. Uit de resultaten blijkt dat de geboortecohort van 1904-1967 minder electoraal volatiel is dan de geboortecohort van 1968-1980. Dit resultaat komt overeen met de resultaten gevonden door Thomassen (2000) die laat zien dat elke nieuwe generatie meer wisselt dan de oudere generaties.

Vanuit de literatuur bleek al dat partijidentificatie als verklarende factor bij volatiliteit aan het afnemen was (Adriaansen et al. in Brants & van Praag, 2005; Thomassen, 2000; Van der Meer et al., 2012). Echter, blijven de geboortecohorten nog wel een rol spelen bij het verklaren van volatiliteit.

In deze studie is gecontroleerd voor educatie. Het opleidingseffect blijkt een significant lineair effect op volatiliteit te hebben. De kiezers die alleen het basisonderwijs gevolgd hebben, hebben het grootste negatieve effect en vertonen de minste mate van volatiliteit ten opzichte van kiezers met een HBO of universiteitsdiploma. Het is dan ook waarschijnlijk dat de verschillen in educatie een alternatieve verklaring vormt voor de veranderingen in electorale volatiliteit.

Een ander mechanisme waarvoor werd gecontroleerd was de (on)tevredenheid over de prestaties van de regering. Wanneer een kiezer ontevreden is, zal hij of zij eerder wisselen van partijkeuze en daarmee lijkt dit mechanisme een mogelijke alternatieve verklaring te zijn voor electorale volatiliteit.

Als laatste, bleek dat de afzonderlijke verkiezingsjaren ook geen goede verklaring bieden voor electorale volatiliteit. Geen van de drie verkiezingsjaren bleek significant te zijn. Dit houdt in dat de gebeurtenissen, zoals de moord van Pim Fortuyn, in dat jaar geen verklaring biedt voor het volatiele gedrag van de kiezer en daarmee worden vele onderzoeken op zowel macro- (cf. SCP, 2011; Bovens & Wille, 2008 & 2011; Brants & van Praag, 2005) als op microniveau (cf. Dalton, 2004; Van der Meer et al., 2012) weerlegt. Althans, dat lijkt een implicatie van deze bevinding te zijn. Echter, moet hier een belangrijke kanttekening geplaatst worden. Zoals eerder benoemd is deze studie alleen een empirisch onderzoek naar

de volatiliteit van de kiezer bij stabiele politieke partijen. Partijen, zoals de LPF of TON, worden buiten beschouwing gelaten. De uitkomst van dit onderzoek zou wellicht heel anders kunnen zijn, wanneer deze partijen in het onderzoek worden meegenomen. Daarom moet deze bevinding met veel voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Kortom, dit onderzoek liet zien dat de getoetste mechanismen zijn vastgesteld in zowel het model voor de drie verkiezingsjaren, als voor ieder jaar afzonderlijk en bestond uit een verkenning van het effect van micro-mechanismen, zoals politiek vertrouwen, strategisch stemmen en partijidentificatie, op electorale volatiliteit. Geconcludeerd kan worden dat de verklaringen grotendeels worden bevestigd. De hypothesen over religie en klassen moet echter worden verworpen. Uit de analyse blijkt dat politiek vertrouwen, strategisch stemgedrag en generaties van invloed is op electorale volatiliteit.

Macro implicaties

Dit onderzoek werd uitgevoerd op microniveau. Maar wat betekent dit voor de implicaties van electorale volatiliteit op macroniveau?

De rol van politiek vertrouwen heeft voornamelijk een positieve rol op macroniveau.

Wijdverbreid is de opvatting dat een kiezer in zeker mate cynisch mag zijn (SCP, 2011; Bovens & Wille, 2008b; Bovens & Wille, 2011; Van der Meer, 2012, Rosanvallon, 2009).

Op die manier blijft het volk kritisch op haar vertegenwoordigers en gedragen de kiezers zich voorbeeldig door de politici af te straffen op basis van vertrouwen (Bovens & Wille, 2008b).

Op de langere termijn zou de groeiende invloed van strategisch stemmen kunnen leiden tot een steeds groter wordende groep kiezers die het moment van partijkeuze uitstellen. Als dit het geval zou zijn, kan dit kan negatieve consequenties hebben voor het electoraat. Immers, blijkt dat evalueren op basis van zoveel mogelijk informatie zeer belangrijk is voor de partijkeuze van een kiezer. Bij weinig tot geen informatie, zal het electoraat verkeerde keuzes kunnen maken of misschien helemaal niet meer stemmen. Echter, kan strategisch stemmen ook positieve consequenties opleveren voor het electoraat. Wanneer steeds meer kiezers strategisch stemmen, hebben ook de kleinere partijen kans om in de coalitie te komen (Walgrave et al, 2009). Dit kan tevens resulteren in een bredere vertegenwoordiging van het volk als er meer kleine partijen in de coalitie komen.

Discussie

Dit onderzoek presenteerde een studie naar electorale volatiliteit. Alvorens te beginnen met de limieten van dit onderzoek, worden ten eerste de sterke punten van dit onderzoek gepresenteerd. Het eerste sterke punt van dit onderzoek is dat de drie verkiezingsjaren van 1998, 2002 en 2006 allen afzonderlijk zijn getoetst. Dit komt ten goede voor de robuustheid in het onderzoek, want een significant gevonden effect houdt in dat de mechanismen ook een effect hebben per verkiezingsjaar. Dat betekent dat de mechanismen niet alleen over een langere periode invloed hebben op volatiliteit, maar ook per verkiezingsjaar. Op die manier konden we elk gevonden significant effect in een figuur over tijd beschrijven en wellicht voorspellen welke factoren bij de volgende verkiezingen van grotere en minder grotere invloed zullen zijn.

Een ander sterk punt is de toetsing van electorale volatiliteit op microniveau. Het derde sterke punt is de operationalisatie en toetsing van strategisch stemmen in dit onderzoek. De basis voor onze operationalisatie werd ontleend aan het model van McKelvey and Ordeshook (1972), waarbij iemand stemt op de tweede favoriete partij wanneer de eerste favoriete partij geen kans meer maakt om te winnen. Echter, is dit model verder ontwikkeld door naar zowel de mogelijke coalities en als naar het moment van partijkeuze te kijken. Holsteyn & Irwin (2004) beargumenteren dat naarmate een persoon langer wacht met stemmen, hij of zij steeds meer informatie binnenkrijgt of mogelijke coalitievormingen. Omdat strategische kiezers waarschijnlijk op het laatste moment gaan beslissen over hun stem. (Van der Meer et al., 2012) nemen we het tijdstip van stemmen in het model op.

Echter, naast de genoemde sterke punten, kent dit onderzoek ook haar limieten. Een belangrijk limiet van dit onderzoek is de gebruikmaking van steekproefselecties, bij zowel de onafhankelijke variabelen als bij de afhankelijke variabele. Dit maakt het moeilijk om de gevonden resultaten te generaliseren naar de onderzoekspopulatie. De belangrijkste selectie was het weglaten van alle onstabiele partijen in dit onderzoek. Daarmee namen we belangrijke partijen, zoals de LPF of de PVV, niet mee in het onderzoek. Van der Meer et al (2012) wees al op de belangrijke rol die instabiele partijen spelen bij het wisselen van partijkeuze. Partijen, zoals de LPF in 2002, vormde een belangrijke verklaring voor volatiliteit op dat moment (Van der Meer et al., 2012). Zij verklaarden volatiliteit aan de hand van de ontevredenheid bij de kiezer over de huidige gang van zaken en zochten een oplossing

bij populistische partijen. Echter, hebben we deze partijen buiten het onderzoek gelaten vanwege de instabiliteit van deze partijen.

Daarnaast zijn er twee alternatieve verklaringen voor electorale volatiliteit gevonden.

Namelijk educatie en tevredenheid over beleidsprestaties. Kijkend naar vervolgonderzoek over electorale volatiliteit op microniveau, wordt er aanbevolen om meer micro-onderzoek naar deze alternatieve verklaringen van electorale volatiliteit te doen.

Literatuur

- Aarts, K., van der Kolk, H. & Rosema, M. (2006). *Een verdeeld electoraat: de Tweede Kamerverkiezingen van 2006*. Utrecht: Spectrum.
- Adams, J., Clark, M., Ezrow, L., & Glasgow, G. (2004). Understanding change and stability in party ideologies: do parties respond to public opinion or to past election results?. *British Journal of Political Science*, 34(4), 589-610.
- Albright, J.J. (2009). Does political knowledge erode party attachments? A review of the cognitive mobilization thesis. *Electoral Studies* 28(2), 248–260.
- Alvarez, R. M., & Nagler, J. (1997). A new approach for modeling strategic voting in multiparty elections. *British Journal of Political Science*, 30(1), 57-75.
- Bartolini, S., & Mair, P. (1990). Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stability of European Electorates, 1885-1985.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. SAGE Publications Ltd: London.
- Blais, A., Young, R., & Turcotte, M. (2005). Direct or indirect? Assessing two approaches to the measurement of strategic voting. *Electoral Studies*, 24(2), 163-176.
- Bovens, M. A. P., & Wille, A. C. (2008a). Politiek vertrouwen langs de meetlat. *Socialisme en Democratie*, 65(10), 32-43.
- Bovens, M. & A. Wille (2008b) 'Deciphering the Dutch drop: ten explanations for decreasing political trust in The Netherlands', *International Review of Administrative Sciences* 74, 283-305.
- Bovens, M.A.P., & Wille, A.C. (2011) 'Politiek Vertrouwen in Nederland: Tijdelijke Dip of Definitieve Daling?'. In Andeweg, R. & Thomassen, J. (Eds.), *Democratie Doorgelicht: Het Functioneren Van De Nederlandse Democratie* (pp. 21-44). Leiden: Leiden University Press.
- Brants, K & van Praag, P.H. (2005). *Politiek en media in verwarring: De verkiezingscampagnes in het lange jaar 2002*. Amsterdam: Het Spinhuis.

- Brooks, C., Nieuwbeerta, P., & Manza, J. (2006). Cleavage-based voting behavior in cross-national perspective: Evidence from six postwar democracies. *Social Science Research*, 35(1), 88–128.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Dalton, R. J. (2004). *Democratic Challenges, Democratic Choices. The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Dassonneville, R. (2013). Questioning Generational Replacement. An Age, Period and Cohort Analysis of Electoral Volatility in the Netherlands, 1971–2010. *Electoral Studies*, 32, 37–47.
- Deschouwer, K., Delwit, P., Hooghe, M., & Walgrave, S. (2010). *De stemmen van het volk: een analyse van het kiesgedrag in Vlaanderen en Wallonië op 7 juni 2009*. Brussel: Vubpress.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper.
- Goren, P. (2005). Party identification and core political values. *American Journal of Political Science*, 49(4), 881-896.
- Hakhverdian, A., & Mayne, Q. (2012). Institutional trust, education, and corruption: A micro-macro interactive approach. *The Journal of Politics*, 74(03), 739-750.
- Heath, A., & Evans, G. (1994). Tactical voting: concepts, measurement and findings. *British Journal of Political Science*, 24(4), 557-561.
- Holsteyn, J.J.M. van & Irwin, G.A. (2004). Opiniepeilingen en kiesgedrag, in: A.E. Bronner e.a. (red.), *Ontwikkelingen in het marktonderzoek*. Jaarboek 2002. Haarlem: De Vrieseborch, 53-66.
- Hooghe, M., Marien, S., & Pauwels, T. (2011). Where Do Distrusting Voters Turn if There is No Viable Exit or Voice Option? The Impact of Political Trust on Electoral Behaviour in the Belgian Regional Elections of June 2009 1. *Government and Opposition*, 46(2), 245-273.

- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution* (Vol. 8). Princeton: Princeton University Press.
- Kolk, H. (2000). Het afnemende belang van godsdienst en sociale klasse. 121-138.
- Kotler-Berkowitz, L. A. (2001). Religion and voting behaviour in Great Britain: a reassessment. *British Journal of Political Science*, 31(03), 523-554.
- Kuenzi, M., & Lambright, G. (2001). Party system institutionalization in 30 African countries. *Party Politics*, 7(4), 437-468.
- Lachat, R. (2007). *A Heterogeneous Electorate: Political sophistication, predisposition strength, and the voting decision process* (Vol. 7). Nomos.
- Mainwaring, S. & Zoco, E. (2007). Political sequences and the stabilization of interparty competition. Electoral Volatility in Old and New Democracies. *Party Politics*, 13: 155.
- McKelvey, R.D. & Ordeshook, P.C. (1972). 'A General Theory of the Calculus of Voting', in J. F. Herdon and J. L. Bernd, eds, *Mathematical Applications in Political Science VI* (Charlottesville: The University of Virginia Press, 1972), pp. 32-78.
- Miller, A. H., & Listhaug, O. (1990). Political parties and confidence in government: A comparison of Norway, Sweden and the United States. *British Journal of Political Science*, 20(3), 357-386.
- Miller, W. E. (1991). Party identification, realignment, and party voting: Back to the basics. *The American Political Science Review*, 85(2), 557-568.
- Mudde, C., (2004). 'The Populist zeitgeist'. *Government and opposition*, 39, pp.541-563.
- Niemi, R. G., Written, G., & Franklin, M. N. (1992). Constituency characteristics, individual characteristics and tactical voting in the 1987 British general election. *British Journal of Political Science*, 22(02), 229-240.
- Nieuwbeerta, P. (1996). The democratic class struggle in postwar societies: Class voting in twenty countries, 1945-1990. *Acta Sociologica*, 39(4), 345-383.
- Norris, P. (2011). *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Pedersen, M. (1979). The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility. *European Journal of Political Research*, 7(1), 1-26.
- Pellikaan, H., de Lange, S. L., & Van der Meer, T. (2007). Fortuyn's legacy: party system change in the Netherlands. *Comparative European Politics*, 5(3), 282-302.
- Portes, A. (1998) Social capital. Its origins and application modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Powell, E. & Tucker, J. (2009) New Approaches to Electoral Volatility: Evidence from Postcommunist Countries. *APSA 2009: Toronto Meeting Paper*.
- Riker, W. H., & Ordeshook, P. C. (1968). A Theory of the Calculus of Voting. *American political science review*, 62(1), 25-42.
- Rosanvallon, P. (2008). *Counter-democracy: Politics in an Age of Distrust*. Cambridge University Press.
- Rosema, M. (2006). Partisanship, candidate evaluations, and prospective voting. *ElectoralStudies*, 25(3), 467-488.
- Sociaal Cultureel Planbureau (2011). *Stemming onbestemd*. Tweede verdiepingstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven.
- Thomassen, J., Aarts, K., & Kolk, H. (2000). *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998: kiezers en de smalle marges van de politiek*. SDU uitgevers.
- Van Holsteyn, J. J., Irwin, G. A., & Den Ridder, J. M. (2003). In the eye of the beholder: the perception of the List Pim Fortuyn and the parliamentary elections of May 2002. *Acta Politica*, 38(1), 69-87
- Van der Meer, T.W.G. & Dekker, P. (2011). 'Trustworthy states, trusting citizens? A study into objective and subjective determinants of political trust', in: M. Hooghe & S. Zmerli (red.) *Political trust: why context matters. Causes and consequences of a relational concept*. Colchester: ECPR Press, pp. 95-116.

Van der Meer, T., Lubbe, R., van Elsas, E., Elff, M., & van der Brug, W. (2012). Bounded volatility in the Dutch electoral battlefield: A panel study on the structure of changing vote intentions in the Netherlands during 2006–2010. *Acta Politica*, 47(4), 333-355.

Walgrave, S., Lefevere, J., & Hooghe, M. (2009). Volatiel of wispelturig? Hoeveel en welke kiezers veranderden van stemvoorkeur tijdens de campagne. *De Stemmen van het Volk. Een analyse van het kiesgedrag in Vlaanderen en Wallonië op*, 29-50.

Waege, H., & Billiet, J. (1998). Individualisme: een kwestie bij de eeuwwende. *Vlaanderen gepeild*, 13-44.

Wijnen, P. V. (2000). Ideologische oriëntaties en stemgedrag. 139-152.

Appendix A:

Afzonderlijke regressies analyses

1998:

Tabel 4: Logistische regressie analyse, DV: Volatiliteit, 1998, n=1269

Var	B	S.E.	Sig.
Politiek vertrouwen	-,432	,278	,120
Strategische kiezer	1,191	,217	,000
Coalitie-kiezer	,196	,182	,282
Moment kiezer	1,780	,240	,000
Niet-strategische kiezer (ref)			
Religie	,109	,138	,427
Laag sociale klasse	-,002	,242	,993
Midden sociale klasse	,228	,185	,218
Hoge sociale Klasse (ref)			
Geboortecohort 1904-1967	,249	,189	,189
Geboortecohort 1968-1980 (ref)			
Basisonderwijs	-,653	,282	,021
(Lager) beroepsonderwijs/VMBO	-,162	,189	,392
MBO/HAVO/VWO	-,255	,188	,176
HBO/Universiteit (ref)			
tevredenheid beleidsprestatie	,033	,144	,817
Geslacht vrouw	-,075	,136	,584
Man (ref)			
Laag inkomen	-,136	,219	,533
Gemiddeld inkomen	,147	,161	,361
Hoog inkomen (ref)			
Constant	-1,574	,428	,000

Note: Model: $\chi^2 = 107,87$ $df = 16$, $p = ,000$

2002:*Tabel 5: Logistische regressie analyse, DV: Volatiliteit, 2002, n= 956*

Var	B	S.E.	Sig.
Politiek vertrouwen	-,945	,301	,002
Strategische kiezer	1,132	,247	,000
Coalitie-kiezer	,248	,223	,265
Moment kiezer	1,103	,307	,000
Niet-strategische kiezer (ref)			
Religie	,018	,147	,901
Laag sociale klasse	-,155	,258	,549
Midden sociale klasse	-,107	,172	,534
Hoge sociale Klasse (ref)			
Geboortecohort 1904-1967	-,165	,214	,441
Geboortecohort 1968-1980 (ref)			
Basisonderwijs	-,729	,406	,073
(Lager) beroepsonderwijs/VMBO	,034	,184	,854
MBO/HAVO/VWO	-,163	,225	,467
HBO/Universiteit (ref)			
tevredenheid beleidsprestatie	-,052	,152	,731
Geslacht vrouw	,107	,148	,468
Man (ref)			
Laag inkomen	-,521	,253	,039
Gemiddeld inkomen	-,165	,169	,328
Hoog inkomen (ref)			
<i>Constant</i>	-,328	,427	,442

Note: Model: $\chi^2 = 78,93$ $df = 17$, $p = ,000$

2006:

Tabel 6: Logistische regressie analyse, DV: Volatiliteit, 2006, n= 1457

Var	B	S.E.	Sig.
Politiek vertrouwen	,089	,225	,693
Strategische kiezer	1,138	,195	,000
Coalitie-kiezer	-,051	,179	,775
Moment kiezer	,908	,220	,000
Niet-strategische kiezer (ref)			
Religie	,117	,128	,361
Laag sociale klasse	,042	,201	,836
Midden sociale klasse	,060	,163	,711
Hoge sociale Klasse (ref)			
Geboortecohort 1904-1967	,559	,248	,024
Geboortecohort 1968-1980	,714	,265	,007
Geboortecohort na 1981 (ref)			
Basisonderwijs	,087	,314	,782
(Lager) beroepsonderwijs/VMBO	-,546	,191	,004
MBO/HAVO/VWO	-,309	,154	,045
HBO/Universiteit (ref)			
tevredenheid beleidsprestatie	,430	,129	,001
Geslacht vrouw	,073	,123	,551
Man (ref)			
Laag inkomen	-,118	,189	,533
Gemiddeld inkomen	,030	,139	,830
Hoog inkomen (ref)			
<i>Constant</i>	-2,083	,414	,000

Note: Model: $\chi^2 = 125,56$ $df = 16$, $p = ,000$